

УДК: 94:314.117(497.11)''04/14''(093.2)

94:911.373(497.11)''04/14''(093.2)

ID BROJ: 202597132

Изворни научни чланак

Рад примљен: 10. 07. 2013.

Рад прихваћен: 11. 07. 2013.

Др Синиша Мишић

Редовни професор, Одељење за Историју

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Чика Љубина 18–20

simisic@f.bg.ac.rs

ЗАСЕЛЦИ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ*

Рад се бави заселцима као посебном врстом насеља у средњовековној српској држави. Заселци су настајали у атарима постојећих сеоских насеља, и било их је на целој територији средњовековне Србије. Они сведоче о променљивости сеоских насеља, али и о демографским кретањима на једном властелинству, жупи или *земљи*. Број кућа (величина), сопствени атар са међама и посебна колективна одговорност услови су за прерастање заселка у село.

Кључне речи: *заселак / засеок, село, међа, средњи век, Србија, атар, кућа, сџановништво, властелинство.*

Key words: *hamlet, village, boundary, Middle Ages, Serbia, population, area, squiredom, house.*

У нашим средњовековним повељама често се, заједно са селима, помињу и заселци. О њима је детаљније расправљао још Стојан Новаковић у својој студији о селу.¹ Резултати до којих је он тада дошао делом су непотпуни иако су у основи тачни, па је потребно допунити их, а неке од закључака продубити или исправити. Такође је неопходно упозорити и на један број података које он није узео у разматрање приликом писања студије.

Ст. Новаковић је приметио да се у повељама, поред термина *заселак*, употребљавају и термини *засеље* и *заселиши*. Тако се у Лимској повељи

* Рад је настао у оквиру пројекта *Насеља и сџановништво српских земаља у јужном средњем веку (14–15. век)*, ев. бр. 177010, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Новаковић, 1965, 90–102.

наводе села Простење и *заселија*, или Прушка Вас и *заселије*.² У Жичкој повељи дају се села са *засељима* чија се имена не помињу.³ Ту је село неодвојиво од заселка. Оваквих примера има и у каснијој дипломатичкој грађи. Ипак, најчешћи термин у дипломатичким исправама је *заселак*, и он је присутан од Жичке повеље, па до исправа из 15. века.

Заселак, судећи према изворној грађи, има више значења. Најчешће је то део сеоског насеља, настао у атару села, физички одвојен од главног насеља (села). Такви су на пример заселци у Жичкој повељи, где се дају у Хвостну Пећ са заселком без имена, у Затону (жупа Лим) Црнча са заселком, обе Ивање са заселком и Земчане са заселком Дубово Гаје.⁴ Сви ови заселци су у оквиру атара поменутих села и имају заједничке атарске међе. Слично се може рећи и за село Простење у Брскову са заселцима: Бистрица, Добрихнина, Гостиловина, Стричина, Плавковина, Селца и Јасенова, који су саставни део атара овог села.⁵ У приближно исто време цар Константин Асен даје Манастиру Светог Ђорђа код Скопља село Здуње у Гори са заселцима: Близнаска, Мокросек, Големи под и Поповен.⁶ Атар села Здуње обухвата и све побројане заселке. У повељи краља Милутина истом манастиру (1300) село Здуње се поново наводи, чак се овде каже да је село дато манастиру још у време византијског цара Романа IV Аргира. И на самом крају 13. века село Здуње има заселке Близнаску, Мокросеци и Велики Под.⁷ Међутим, у овом периоду је нестао заселак Поповен. Из овог примера видимо да су заселци временом могли да нестану, али и да опстану у једном релативно дугом периоду као саставни део одређеног села.

Језгро грачаничког властелинства са селима Грачаница, Сушица и Селца чинили су и неименовани заселци ова три села.⁸ И они су се налазили у оквирима атара ових села. Већ из неколико наведених примера видимо да извори, када су у питању заселци у оквиру атара села, у појединим случајевима наводе њихова имена, а у појединим не. Имена заселака се вероватно не наводе у оним случајевима када су они јако мали, две до три куће, а има их више, па се онда збирно помињу уз главно насеље. То се јасно види у дечанским хрисовуљама на примеру Сероше (у сливу горњег Дрима). У првој Дечанској хрисовуљи дају се заселци у Сероши са свим

² Зборник, 2001, 228 (бр. 64).

³ Исто, 91 (бр. 14).

⁴ Исто, 91 (бр. 14).

⁵ Исто, 228 (бр. 64). Детаљно о међама и атару Простења са убикацијама види Мишић, 2006, 9–18 (прештампано у Мишић, 2012, 50–58).

⁶ Зборник, 2011, 255 (бр. 74).

⁷ Исто, 325 (бр. 92).

⁸ Зборник, 2011, 501 (бр. 137).

међама, са укупно 125 кућа.⁹ У Душановој повељи Дечанима, петнаестак година касније, дошло је до важне промене. Сада се наводи село Серош са свим заселцима и укупно 145 кућа.¹⁰ Очигледно да је за протекло време главни заселак Серош прерастао у село, вероватно захваљујући и овом порасту од 20 кућа. Али су и даље међе атара *целој Сероши* остале заједничке. Дакле, један од услова да заселак постане село био је и број кућа (становника) у њему, а свакако је морао поседовати и свој атар где су се налазила имања насељеника и заједничка добра (паше, воде, шуме). То је за једно овако настало насеље стварало и посебну колективну одговорност према феудалном господару и држави. Овим долазимо и до закључка да је заселак могао бити и почетак села или село у заметку.

Да је заселак једног села могао и сам временом да прерасте у село види се на више места, почев од тога што су извори у неким од таквих случајева термилошки недоследни. У светоарханђеловској хрисовуљи властеличић Никола Утоличић даје своје село *башиино* Љубочево са Црквом Светог Николе и заселком Јелховцем, који се затим у међама назива селом.¹¹ Сигуран знак да један заселак постаје село јесте онај тренутак када добије свој атар са посебним међама и тако се издвоји из ранијег заједничког атара. У већ поменутој повељи Светим арханђелима код Призрена приложено је и село Љубижња са заселцима, а посебно се наводи њен заселак Скоробиште. Ту се одређује да земљу до пута држе Скоробиштани, а више пута да Љубиждани имају прогон у планину. Стоку да пасу заједно као и пре, а планину да не ору и косе ни једни ни други.¹² Овде је јасно да се ради о два већ одвојена насеља иако се Скоробиште још увек назива заселком. Оно има свој атар, али су пасишта остала заједничка, што значи да су одвојене само обрадиве површине и у време писања хрисовуље потпуно раздвајање још није било довршено. Оно се никада није морало ни довршити јер су заједничке површине (паше, воде, шуме) могле да трајно остану у заједничком власништву, а да два насеља функционишу као одвојена села. Данас у Метохији постоје као посебна насеља Љубижња и Скоробиште.¹³

На више места срећемо заселке са посебним међама и атаром, што значи да су били на путу да постану села. Већ у Лимској повељи краља Уроша I даје се село Лешница са заселком Челча, који има своје посебне међе.¹⁴

⁹ Милиојевић, 1880, 48; Новаковић, 1965, 92.

¹⁰ Милојевић, 1880, 97.

¹¹ Светоарханђеловска хрисовуља, 2003, 98.

¹² Исто, 91.

¹³ Исто, 41.

¹⁴ Зборник, 2011, 228 (бр. 64).

Исти је случај у овој повељи и са селом Крокочево и његовим заселком Хомоље. Очито је да су ова два заселка, која су већ одвојена у посебне атаре, полако прерасла у села. Јасно је да је за то био потребан и прираштај броја становника у једном заселку, како смо то видели на примеру Сероше. У Светостефанској повељи у међама села Гранича наводи се и *Баран заселак са свим међама*.¹⁵ Овај заселак је још од раније имао своје међе које су биле добро познате, па није било потребе да се посебно наводе у повељи. У Дечанској хрисовуљи наводи се и село Храстовица са заселцима Прилеп и Преки Луг. Док је Прилеп у заједничком атару, Преки Луг има свој атар и чак има и свој заселак Братотин Дол од седам кућа.¹⁶ Јасно је да је Преки Луг постао посебно село и да се тако развио да је већ добио и свој заселак, али је још увек постојала свест (а можда и нека заједничка добра, па тиме и део заједничке одговорности) са селом Храстовица. Сличан пример налазимо и на светоарханђеловском властелинству, где се прилаже село Кориша са међама и заселком Пакостиње и заселком Бусино, који има своје посебне међе.¹⁷ У истој исправи цар Душан прилаже у Пилоту заселке Круимаду и Крсти са међама из којих је видљиво да су то већ посебна насеља.¹⁸ Данас су то истоимена села у Албанији.¹⁹

Овде се треба осврнути и на занимљив случај села Бакова и његовог заселка Глобице. Ово село је 1341. године Јован Оливер приложио својој задужбини Светом Арханђелу у Леснову са заселком Глобицом. Тада је дато и село Лесново са заселком Луково и село Дреново са заселцима Пештица и Свети Прокопије.²⁰ У повељи цара Душана из 1347–1350. године помињу се сва три села, али нема више заселка Дренове Свети Прокопије. Такође, овде се Глобици одређују посебне међе, а ту се каже и да је она село на Злетовској реци.²¹ Очигледно да је у ово време Глобица била у процесу прерастања у село, па зато долази до термилошке недоследности. О томе сведочи и чињеница да је у међувремену добила своје међе и атар. Међутим, у повељи Константина Драгаша из 1381. године наводи се село Беково са заселком Глобицом.²² И остала два насеља се јављају са по једним својим заселком. Овде као да је дошло до повратног процеса или се

¹⁵ Исто, 459 (бр. 125).

¹⁶ Милојевић, 1880, 13; Ивић и Ђрковић, 1976, 79, 80.

¹⁷ Светоарханђеловска хрисовуља, 2003, 91.

¹⁸ Исто, 99.

¹⁹ Исто, 49.

²⁰ Новаковић, 1912, 675.

²¹ Исто, 677.

²² Исто, 454.

процес забележен у повељи цара Душана никада није развио до краја, па је Глобица ипак остала заселак.

Из наведених примера можемо закључити да постоје заселци који су део сеоског атара и они се деле на оне који се наводе по посебном имену и безимене. Са друге стране, постоје и заселци који се наводе по имену и који имају своје омеђене атаре. То су села у настајању. Постојање посебног атара било је један од најважнијих услова за прерастање заселка у село, али очито није био једини. Пример Сероше упућује на закључак да је у овом процесу улогу играла и величина заселка (број кућа). Али она сама по себи није довољна, што се види на примерима из дечанских хрисовуља. Према Другој дечанској хрисовуљи, село Дечани је имало три заселка: Црвенобрежани са 18 кућа, Бележани са 11 и Лучани са 21 кућом.²³ Према броју кућа ови заселци надмашују поједина села, посебно у пределима ван Косова и Метохије. Село Стрелац, које је 1330. имало 52 куће, а 1343–1345. године 68 кућа, имало је заселак на Љубуши од девет кућа и заселак Бохорићи од 23 куће.²⁴ Из ових примера је видљиво да су неки заселци (Бохорићи, Лучани) по броју кућа већ озбиљна насеља (спадају у ред насеља средње величине), али су и даље у заједници са селом и у заједничком атару. Дакле, величина заселка није била једини услов за одвајање из заједнице. Посебна колективна одговорност у односу на село била је главни разлог прерастања заселка у село!

У ретким случајевима заселком се назива и место које је одређено за нове насељенике. У Дечанској хрисовуљи даје се у Плаву село Град са 28 кућа, а после набрајања међа каже се да је заселак Граду Јаре, у коме у том тренутку није било никог.²⁵ Друга дечанска хрисовуља показује село Град у расејању јер се у међувремену изгубило 18 кућа, а од постојећих 16, четири су нове.²⁶ Заселак Јаре се не помиње, што може значити да се потпуно угасио до овог времена.

Заселак најчешће држи исти земаљски господар који држи и село, посебно то важи ако им је атар заједнички. Али и када је атар већ раздвојен, оба насеља најчешће држи исти земаљски господар. На пример, већ помињано село Љубижу и његов заселак Скоробишта, па село Кориша и његов омеђени заселак Бусино. Сва ова насеља су заједно ушла у састав светоарханђеловског властелинства.²⁷ Истом властелинству су припадала и друга села са засецима: Враниће са Букошем, Ограђеник са Нашцем и

²³ Милојевић, 1880, 69–71; Новаковић, 1965, 94.

²⁴ Исто, 95.

²⁵ Милојевић, 1880, 45.

²⁶ Новаковић, 1965, 96.

²⁷ Светоарханђеловска хрисовуља, 2003, 91, 41.

Боршинцима, Радеша са Радешницом, Брод са Грмљанима.²⁸ Сва ова насеља су имала Манастир Светих арханђела за свог земаљског господара. Слична је ситуација била и на дечанском властелинству. Властела и властеличићи се такође јављају као земаљски господари села и заселка. Тако је Марко Костић био господар села Јаблчно и његовог заселка Црни Врх. Никола Утоличић је као баштину држао село Љубочево са Црквом Светог Николе и заселком Јелховцем.²⁹ Жупану Радославу је село Клчевишта (Кучевиште у Скопској Црној Гори) са заселком Бродац дао краљ Стефан Дечански, а он их је приложио као своју баштину Душановим Арханђелима.³⁰ Временом се Бродац развио у посебно насеље, па су то данас два суседна села.³¹ У жупи Брвеник наводи се село Крнино Добровоја Чичковца и заселак Рахтен.³² У турском попису из 1476. године овај заселак се наводи као село Ратине, што значи да се развио у посебно насеље током наредних стотинак година. Судећи према овим и другим бројним примерима у дипломатичкој грађи, може се закључити да је земаљски господар села и његових заселака најчешће био исти без обзира на то да ли су у питању световна властела или црква. То се без изузетка односи на безимене засеоке, а најчешће важи и за оне именоване, па чак и за оне који имају своје атаре.

Међутим, из једног примера у Дечанској хрисовуљи види се да су, додуше ретко, село и заселак могли припадати различитим земаљским господарима. Село Чабићи је било једно од највећих на дечанском властелинству. По Првој дечанској хрисовуљи имало је 182, а по другој 197 кућа.³³ Његов заселак Добродољане краљ је дао челнику Радану и његовој браћи преселивши ту 12 кућа, а Радан је добио право да насели и нове људе, па се ту развило посебно село.³⁴ Међутим, посредно и овај заселак је припао Дечанима јер је краљ потчинио челника Радана манастиру. Јасно је да су у случају различитих земаљских господара село и заселак морали имати своје одвојене међе и атаре, у супротном би дошло до тешкоћа у испуњавању обавеза насељеника. То је најважнији разлог прерастања заселка у село. Поред величине и посебних међа, које су иначе повезане са обавезама, на развој заселка у село утицало је и испуњавање феудалних обавеза према земаљском господару (феудалцу). Оног тренутка када становници заселка почињу да испуњавају те обавезе независно од

²⁸ Исто, 94, 95, 96, 44, 45, 47.

²⁹ Исто, 98; Новаковић, 1965, 92.

³⁰ Светоарханђеловска хрисовуља, 2003, 98.

³¹ Исто, 48.

³² ССА 2 (2003) 145 (М. Шуица).

³³ Новаковић, 1965, 95.

³⁴ Милојевић, 1880, 94.

становника села заселак прераста у село. Код села и заселка који нису припадали истом земаљском господару тај процес се одвијао знатно брже него у случајевима заједничког земаљског господара.

Појава заселка, поред тога што сведочи о несталности и некомпактности села, сведочи и о одређеном демографском кретању становништва. Крчевине и заселци су поуздан знак да је на одређеном простору дошло до пораста броја становника, било природно било досељавањем. Овде ћемо покушати, на основу више примера, да осликамо просторе на којима су заселци заступљени у већем броју. Код великих властелинстава то је уочљиво у односу на само језгро властелинства где је концентрисан највећи бројседа. Тако се на бањском властелинству јавља мали број заселака. Код прве групе села у Ибру, на 17 насеља само једно село се наводи са заселцима.³⁵ У преосталом делу властелинства помиње се укупно шест заселака.³⁶ Очито да је на бањском властелинству почетком 14. века већина села била стабилна, а ни озбиљних демографских кретања није било.

Сасвим другачију слику половином 13. века пружа хумско епархијско властелинство, и то у обе области где је имало највишеседа, и у Хуму и у Полимљу. У Хумској земљи краљ Урош I је углавном потврдиоседа који су приложени још 1220. године приликом оснивања властелинства. Тада је епископији дато и село Бивоље Брдо са заселцима Тополница и Моруга.³⁷ Село се налазило у жупи Дубрава поред пута Дријева–Благај, а помиње се и 1410. године.³⁸ На Стонском рату (Пењешац) хумска епископија је, поред осталихседа, добила и село Поникве са заселком Дуба.³⁹ Дуба Стонска, која је 1254. године била заселак, 1336. била је село.⁴⁰ Дакле, за осамдесетак година ово насеље је од заселка прерасло у село. На овом простору и нека друга села и заселци показују сличне тенденције, а не само она у поседу Хумске епископије. У хумској жупи Приморје Дубровчани су од војводе Радича Санковића добили село Лисац са заселцима Имотицом и Трновицом.⁴¹ Занимљиво је да су ови заселци припадали жупи Жаба (Зажабље), али се у повељи каже да се убудуће имају рачунати у Приморје.⁴² Оба заселка су касније прерасла у села. Неки заселци су дуго опстајали као такви, па се тако на Пењешцу у земљишнику из 1393/1396.

³⁵ Зборник, 2011, 458.

³⁶ Исто, 459, 461.

³⁷ Исто, 196 (бр. 54).

³⁸ НАД, Lam. de Foris 1, foll. 55 ; Мишић, 1996, 161.

³⁹ Зборник, 2011, 196.

⁴⁰ Мишић, 1996, 158–159.

⁴¹ ССА 6 (2007) 186 (С. Мишић).

⁴² Исто, 198 (С. Мишић); Мишић, 1996, 156.

године наводи и заселак Путниковићи.⁴³ Сеоска насеља у Хуму показују стабилност и постојаност. Заселци су ређи него у неким другим крајевима средњовековне српске државе, што сведочи и о демографској стабилности и одливу вишка становништва изван области. На основу расположивих извора слична констатација важи и за Требињску област.⁴⁴ У Приморју су средњовековна сеоска насеља била стабилна са малим бројем заселка, на шта је свакако утицао и рељеф овог простора и организација насеља искључиво у красним пољима.

На основу, пре свега, дипломатичке грађе, видљиво је да у Полимљу током 13. и у првој половини 14. века долази до појаве већег броја заселака. Ту је већ помињано село Простење у Брскову са укупно седам заселка, половином 13. века.⁴⁵ Очигледно да је ово насеље тада доживљавало буран демографски развој и било врло нестабилно. Лимском повељом се дају и села Прушка Вас (име сведочи о великој старини насеља) са заселком Липница, Лешница и заселак Челча и Крокочево са помињаним заселком Хомоље.⁴⁶ У истој области, а у жупи Љубовићи, Дечани су добили село Јаблчно са заселком Црни Врх. Исти манастир је у Горњем Полимљу, у жупи Плав, добио село Град са заселком Јаре, као и Добру Реку са свим заселцима.⁴⁷ Ови подаци нас наводе на закључак о порасту броја насеља и становника у Полимљу током 13. и у првој половини 14. века.

На Косову и Метохији, где су насеља била стабилна, видели смо да се јавља и већи број заселака, и то код великих села (Дечани, Чабић), што сведочи о демографском развоју ових насеља. У том смислу добар је пример и село Косорић у Хвостну, које је још у време краља Стефана Дечанског било предмет спора, а цар Душан га је 1348. године приложио Карејској келији Светога Саве. Ово село је тада имало 4 заселка: Днепоље, Дољани, Чешково и Челопеци.⁴⁸ Ово село је половином 14. века било у бурном демографском развоју. Судећи према очуваном дипломатичком материјалу и долина Ибра је била захваћена ширењем и умножавањем насеља и путем заселака. На основу повеље из 1363. године о замени поседа између кнеза Војислава Војиновића и челника Мусе, видимо да је у жупи Брвеник у том тренутку било осам заселака. Село Крнино је имало заселак Рахтен, који

⁴³ Исто, 159.

⁴⁴ Тошић, 1998.

⁴⁵ Зборник, 2011, 228 (бр. 64).

⁴⁶ Исто, 228.

⁴⁷ Милојевић, 1880, 43, 117. О Доброј Реци и њеном становништву види Мишић, 2012, 127–129.

⁴⁸ Новаковић, 1912, 470.

је касније (1476) прерастао у село.⁴⁹ Село Носонино је имало заселак Балу Пољану, који се у каснијим пописима не спомиње, што може значити да се временом угасио. Село Балука неког Тврдка имало је заселак Добротин Дол, који се у попису из 1476. године јавља као село Добродол. Село Кравићи је имало заселак Загорани, а село Глушци заселак Паликуће, заселак села Павља Црква звао се Орах. Ниједан од ова три заселка се не јавља у познијим пописима.⁵⁰ Село Рудница је имало два заселка, Церову Главу и Лисину. У каснијим пописима се јављају села Рудница и Лисина, а Церова Глава се као Церова Округлица 1519. године наводи као мезра (напуштено место).⁵¹ Овде је један од заселака успео да се развије и прерасте у село, а други се временом угасио.

За нашу тему је занимљиво и властелинство Цркве Светог Ваведења у Ибру чији је ктитор био војвода Обрад Драгославић. Прву повељу о овом властелинству је издао кнез Лазар 1387/88. године и из ње дознајемо да је војвода Обрад цркву подигао на својој баштини у селу Кукањ, које има и заселак Шипчино.⁵² После боја на Косову (1389) војвода Обрад Драгославић се *изневерио* Лазаревићима, па су му они због тога одузели баштину, али су цркву са властелинством приложили Хиландару поштујући тако вољу ктитора. У овој повељи се наводи село Кукањ и заселак му Чајетина и село Шипчино и заселак му Новосело, и у Храштанима три заселка.⁵³ За непуну деценију овде је дошло до значајних промена у структури, а и у обиму насеља. Прво, заселак села Кукањ Шипчино добио је 1388. године статус села, па је и сам добио свој заселак Новосело, који је 1388. био заселак Кукња. Друго, уз Кукањ се појавио нови заселак Чајетина, што сведочи о бурним демографским променама у овом селу, које су, ако се има у виду кратак временски период, сигурно изазване досељавањем и пресељавањем становништва.

Сличан развој сеоских насеља је забележен и на властелинству цркве у Лештију под Петрусом, коју је подигао жупан Вукослав. Он је цркви, поред осталих, дао и села Лештије, Мутницу Доњу, Бистрицу и Невидово, сва са заселцима.⁵⁴ Пошто је жупан Вукослав од цара Душана добио *Петруску њусишњу* очигледно је да се ради о досељавању становништва на поседе цркве у Лештију. Такође, поседи манастира Дренча у Крушевачком крају дају

⁴⁹ ССА 2 (2003) 145, 164 (М. Шуица).

⁵⁰ Исто, 161–163.

⁵¹ Исто, 162, 164, 165.

⁵² Новаковић, 1912, 775.

⁵³ ССА 3 (2004) 112 (М. Шуица).

⁵⁴ ССА 4 (2005) 153 (Р. Михаљчић). О овим насељима и убикацији види Благојевић, 1972, 25–48.

се тако што се дају сливови река Дренче, Тулеше, Ломнице и Пешчанице са свим селима и заселцима.⁵⁵ Сви ови примери говоре о присуству заселака на целом простору средњовековне српске државе. Они су у неким областима (Полимље, Ибар, Косово и Метохија) интензивније присутни а у неким не (Приморје, Браничево). То је зависило од стабилности сеоских насеља, броја становника и фонда обрадивог земљишта у атару једног сеоског насеља. До половине 14. века појава заселака сведочи пре свега о порасту становништва у једном сеоском насељу и потреби за више обрадивих површина. После 1371. и 1389. појава заселака више сведочи о бурном досељавању становништва са стране него о природном прираштају. Занимљиво је да раваничка села у Поморављу и Мачви немају заселке око 1381. године.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

- Зборник, 2011 – Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, приредили В. Мошин, С. Ђирковић и Д. Синдик, Београд 2011.
- Ивић и Ђрковић, 1976 – П. Ивић и М. Ђрковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976.
- Леонид, 1868 – Леонид, *Сѣара срѣска ѿисма из руској манасѣира Св. Панѣтелеимона у Свѣјој Гори*, Гласник СУД 24 (1868) 231–295.
- Милојевић, 1880 – М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД 12 (1880).
- Новаковић, 1912 – Ст. Новаковић, *Законски сѣоменици срѣских држава средњега века*, Београд 1912.
- Светоарханђеловска хрисовуља, 2003 – С. Мишић и Т. Суботин-Голубовић, *Свѣтоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003.
- ССА 2 (2003) – М. Шуица, *Повеља цара Уроша о замени ѿсега између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2 (2003) 143–166.
- ССА 3 (2004) – М. Шуица, *Повеља кнеза Сѣефана Лазаревића којом се Хиландару ѿрилаже црква Ваведѣња Боѿородичиној у Идру*, ССА 3 (2004) 107–123.
- ССА 4 (2005) – Р. Михаљчић, *Хрисовуља цара Уроша манасѣиру Хиландару*, ССА 4 (2005) 151–160.
- ССА 6 (2007) – С. Мишић, *Повеља војводе Радича Санковића Дубровнику*, ССА 6 (2007) 183–200.

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић, 1972 – М. Благојевић, *Манасѣирски ѿоседи крушевачкој краја*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 25–48.
- Мишић, 1996 – С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996.
- Мишић, 2006 – С. Мишић, *Поѿарје у средњем веку*, ГЗМ 5, Пљевља 2006, 9–18.

⁵⁵ Новаковић, 1912, 763; Леонид, 1868, 264.

Мишић, 2012 – С. Мишић, *Студије о средњовековном Полимљу*, Ниш 2012.
Новаковић, 1965 – Ст. Новаковић, *Село*, Београд 1965.
Тошоћ, 1998 – Ђ. Тошић, *Требињска области у средњем вијеку*, Београд 1998.

Siniša Mišić

HAMLETS IN MEDIAEVAL SERBIA

In the Middle Ages, hamlets were formed within the area of a village. At first, they shared the same boundaries and the area of the village in which vicinity they were settled. There were hamlets in all the regions of the mediaeval Serbian state, but most of them were formed in Kosovo and Metohija, in the Lim river area and the Ibar river valley. For a hamlet to be developed into an independent village settlement there had to be a certain number of houses, a separate area with its boundaries and its own local collective duty towards the lord of the estate and the state itself. The formation of the hamlets and their development into villages testify to active demographic movements, internal colonisation and an increase in land farming.